

วิธีคิดเกี่ยวกับ “สังคมและวัฒนธรรมไทย” ของคนไทยส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการนิยามความหมายของ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” โดยปัญญาชนสำคัญ ๆ ในระยะหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา เพราะความหมายที่ปัญญาชนกลุ่มนี้สถาปนาขึ้น ช่วยจรรโลงอำนาจรัฐแบบรวมศูนย์อำนาจ จึงได้รับการถ่ายทอดและปลูกฝังผ่านสื่อต่าง ๆ จนครอบงำความคิดของคนไทยอย่างลึกซึ้ง มโนทัศน์ “ชาติไทย” เป็นที่มาของจินตภาพ “สังคมไทย” และมโนทัศน์ “ความเป็นไทย” เป็นที่มาของจินตภาพ “วัฒนธรรมไทย” ซึ่งจินตภาพ “สังคมไทยและวัฒนธรรมไทย” นี้ กำหนดวิธีคิดของคนไทยในการอธิบายปรากฏการณ์และปัญหาต่าง ๆ รวมทั้งทางเลือกในการแก้ปัญหาและการพัฒนาประเทศด้วย

โครงการวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาการนิยามความหมาย “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” โดยปัญญาชนกระแสหลักจำนวน 10 คน ซึ่งได้ทำการสร้างสรรค์ สืบทอด และปรับเปลี่ยนความหมายของ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” ระหว่าง พ.ศ.2435-2535 โดยเน้นการวิเคราะห์ความหมายที่ได้รับการนิยามขึ้นเพื่อตอบสนองต่อบริบททางการเมืองและทางความคิดอย่างมีพลวัต ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจวิธีคิดที่จรรโลงโครงสร้างสังคมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรัฐไทยอย่างลึกซึ้ง

ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ พททงนิยามความหมายของ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” เพื่อตอบสนองปัญหาทางการเมืองที่ชนชั้นนำเผชิญ เช่น การสร้างเอกภาพทางความรู้สึกนึกคิด การต่อสู้กับการนิยามความหมายของคนกลุ่มอื่น ๆ และการจัดระเบียบสังคมหลังจากที่มีการยกเลิกระบบไพร่และระบบทาสไปแล้ว แต่ยังมีความจำเป็นต้องรักษาโครงสร้างสังคมที่แบ่งคนออกเป็นลำดับชั้นเอาไว้เพื่อให้อำนาจของกลุ่มเจ้ามีเสถียรภาพ มโนทัศน์ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” ที่ได้รับการสร้างขึ้นโดยปัญญาชน 3 พระองค์นี้ แม้ว่ามีรายละเอียดแตกต่างกันอยู่มาก แต่มีสาระสำคัญตรงกัน คือเน้น “ชาติไทย” ที่ “ชนชาติไทย” มีอำนาจ และมี “พระมหากษัตริย์” กับ “พุทธศาสนา” เป็นหัวใจของ “ความเป็นไทย” และหัวใจของ “ความเป็นไทย” นี้ทำให้ “เมืองไทยนี้ดี”

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงมีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังมโนทัศน์ดังกล่าวข้างต้น ผ่านพระนิพนธ์ การเทศน์ และการจัดการศึกษาของพระภิกษุสามเณร พระองค์ได้ทรงทำให้ความคิดเกี่ยวกับ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” กลายเป็นความคิดทางพุทธ

ศาสนา ซึ่งมีพลังครอบงำสูง ส่วนเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีบทบาทมากในการปลูกฝังมโนทัศน์ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” ผ่านระบบการศึกษาที่เป็นทางการและการแต่งหนังสือแบบเรียน

ภายหลังการเปลี่ยนระบอบการปกครองใน พ.ศ.2475 หลวงวิจิตรวาทการ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกพงศ์ประพันธ์ และ พระยาอนุমানราชธนะ เป็นปัญญาชนสำคัญที่ได้ปรับเปลี่ยนจุดเน้นและความหมายของ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” เพื่อจรรโลงอำนาจรัฐในระบอบใหม่

ในทศวรรษ 2480 หลวงวิจิตรวาทการได้เน้นแนวความคิด “ชาติไทย” ตามคติเชื้อชาตินิยม และเรื่อง “มนุสสปฏิวัติ” กับ “มติมหาชน” ที่ส่งเสริมอำนาจของผู้นำ พร้อมกันนั้นก็เน้น “ความเป็นไทย” ในแง่คุณลักษณะหรือ “อุปนิสัยของชนชาติไทย” ที่เห็นว่าจำเป็นต่อการสร้าง “ชาติไทย” ให้เป็นมหาอำนาจในแหลมทอง ต่อมาในทศวรรษ 2490 ก็เปลี่ยนมาเน้นความสำคัญของ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” เพื่อตอบสนองอุดมการณ์จารีตนิยมและกษัตริย์นิยมที่มีพลังสูงขึ้นและเพื่อต่อต้านอิทธิพลของคอมมิวนิสต์

กรมหมื่นนคราธิปกพงศ์ประพันธ์ ทรงเน้นอุดมการณ์ “ประชาชาติไทย” ที่อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย และทรงเน้น “อัจฉริยลักษณะ” ของภาษาไทย ที่เอื้อต่อการบัญญัติศัพท์ให้เกิดภาษาไทยที่เจริญขึ้น เพื่อให้ภาษาไทยมีค่าใช้เพียงพอสําหรับการที่คนไทยจะสื่อสารความรู้สึกนึกคิดกันในระบอบการปกครองใหม่ และในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่กำลังขยายตัวขึ้น อีกทั้งสามารถจินตนาการถึงสังคมโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ ทั้งนี้ทรงพยายามเลือกสรรคำและสร้างความหมายด้วยวัตถุประสงค์ที่จะให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปตาม “ธรรมชาติ” มิให้ “เดินเร็วเกินไป”

ส่วนพระยาอนุমানราชธนะมีบทบาทในการสร้างความรู้ทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภาษา และนิรุกติศาสตร์ เพื่อให้คนไทยสนับสนุนนโยบายสร้าง “ชาติไทย” ให้เป็นชาติอารยะและเป็นมหาอำนาจในแหลมทอง ในทศวรรษ 2490 เป็นต้นมาพระยาอนุমানราชธนะสร้างความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมชาวบ้านอย่างจริงจังซึ่งส่งผลให้วัฒนธรรมชาวบ้านกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมแห่งชาติ แต่ยังคงเน้นการแบ่งชั้นทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก และถึงแม้พระยาอนุমানราชธนะจะได้แสดงให้เห็นว่า “ชนบทนี้ดี” เพราะมีพุทธศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ แต่ก็เน้นการพัฒนาชนบทให้เจริญทันกับโลกที่เปลี่ยนแปลง พระยาอนุমানราชธนะให้ความสำคัญแก่บทบาทของชนชั้นนำในการเลือกสรรสิ่งใหม่จากภายนอกและมรดกเดิมที่ยังมีคุณค่า เพื่อทำให้ “วัฒนธรรมไทย” เจริญขึ้นในลักษณะที่ “ปัจจุบันเชื่อมต่อกับอดีต” อยู่เสมอ และยังเน้นการยอมรับความแตกต่าง

หลากหลายทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม โดยที่ชนชั้นนำต้องบูรณาการให้เกิด “เอกภาพ” เพื่อความมั่นคงของ “ชาติไทย” และ “วัฒนธรรมไทย”

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา ได้ทำให้ปัญญาชนสำคัญ เช่น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช หรือแม้แต่หลวงวิจิตรวาทการเอง หันกลับไปรื้อฟื้น ความหมายของ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” ที่ได้รับการสร้างขึ้นในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยปรับเปลี่ยนจุดเน้นและความหมายเท่าที่จำเป็นเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนไป ส่งผลให้ความหมายที่ได้รับการสถาปนาขึ้นในสมัยดังกล่าวมีพลังสูงขึ้นมา และเป็นแหล่งที่มาของ “วิถีคิดของคนไทยเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทย” ซึ่งยังคงเป็นวิถีคิดกระแสหลักสืบมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมชาวบ้านที่พระยาอนุมานราชธนเสนอในช่วงเวลาเดียวกันมิได้ทำให้ชาวบ้านมีสถานภาพสูงขึ้น วิถีคิดที่ตั้งอยู่บนฐานของการยอมรับการแบ่งชั้นทางสังคมและวัฒนธรรมจึงดำรงอยู่อย่างมั่นคง แม้ว่าในระยะหลัง ปัญญาชนสำคัญเช่นสุลักษณ์ ศิวรักษ์ จะได้ปฏิเสธลักษณะสำคัญบางประการของ “ความเป็นไทย” และปรับเปลี่ยนความหมายของ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” ไปจากเดิมไม่น้อย แต่ก็ไม่อาจแข่งขันกับความหมายเดิมได้ วิถีคิดกระแสหลักจึงยังคงมีอิทธิพลอย่างสูงในสังคมไทยตลอดมา

The way most Thais think about “Thai society and Thai culture” is the product of a deliberate process of defining “Thai nation” and “Thainess” by important intellectuals in the previous century. Because the meanings this group of intellectuals established helped maintain the centralized form of state power, these meanings have therefore been propagated and instilled in the public mind through various media, until they deeply dominate Thai people’s thoughts. The concept of “Thai nation” gives rise to the image of “Thai society,” while the concept of “Thainess” gives rise to the image of “Thai culture.” The image of “Thai society and Thai culture” dictates the way Thai people think in their explanations of various events and problems in the society, including what they perceive to be solutions to problems and alternative development policies.

Given the importance of such concepts, this research project aims to analyze the process of defining “Thai country” and “Thainess” by 10 leading mainstream intellectuals who have created, propagated, and modified the meanings of both concepts between 1892-1992 A.D. The focal point of analysis in this project is meanings that have been created dynamically in response to political and ideological contexts, in order to help us understand the way of thinking that has deeply maintained both the social structure and power relationships in Thai state.

In the days of absolute monarchy, **King Rama V**, **King Rama VI**, and **Prince Damrong Rajanubhap** conceived the definitions of “Thai nation” and “Thainess” in response to political problems that aristocrats were faced with at the time. The definitions were crafted to, for example, create the unity of ideology, contend with competing definitions created by other groups, and creating a new social order that separates people into different ‘classes,’ even after the abolishment of corvee system and slavery, in order to maintain the stability of the aristocracy’s power. Although the concepts of “Thai nation” and “Thainess” that these 3 intellectuals created varied greatly in details, they shared the same basic ideas: “Thai nation” means a country in which “Thai race” has power, where “the king” and “Buddhism” lie at the heart of “Thainess,” and these core constituents of “Thainess” are what make Thai nation “good.”

Prince Vajirayanavarorasa, the Supreme Patriarch of Siamese Buddhist monk order, played an important role in instilling the above concepts by writing, giving sermons, and designing the educational curriculum of novice monks. He transformed the concepts of “Thai nation” and “Thainess” into Buddhist concepts which have significant domineering power. At the same time, **Chao Phraya Dhammasak Montri** played a significant role in instilling the concepts of “Thai nation” and “Thainess” in Siam’s formal education system via composing mandatory textbooks.

After the regime change in 1932 from absolute monarchy to constitutional monarchy, **Luang Wichitwathakan**, **Prince Wan Waithayakon** and **Phraya Anumanrajathon** were key intellectuals who modified the emphasis and meanings of “Thai nation” and “Thainess” to help maintain state power in the new regime.

In the 1930s, Luang Wichitwathakan promulgated the concept of “Thai nation” in the framework of racism, as well as propagated ideas of “Manussa Patiwat” (the human revolution) and “public consensus” that enhanced the ruling class’s power. At the same time, he emphasized the “characteristics” aspect of “Thainess, i.e. those “character of Thai race” that he believed were necessary to turn “Thai nation” into a regional superpower. In the following decade, he changed the emphasis to stress the importance of “nation, religion, and kingship” to support the rising power of conservatism and royalist mentality, as well as to resist the influence of communism.

Prince Wan Waithayakon emphasized the ideal of “Thai Nation” (*phracha chat Thai*) in which sovereign power lies with Thai people. His emphasis on the “lofty characteristics” of Thai language helped make the language more civilized, spurring the invention of many new words that are necessary for Thai people to communicate their thoughts in the new regime and the growing capitalist economy, as well as to enable Thais to picture the rapidly changing world society. In inventing new words, he tried to be selective and crafted meanings with the intention of seeing Thai society change “naturally” with a pace that is “not too quick.”

Phraya Anumanrajathon played an important role in creating the body of knowledge in history, culture, language, and etymology, to encourage Thais to support the policy of building “Thai nation” into a civilized nation and a regional superpower. From the 1930s onwards, his serious contribution to the body of knowledge on various local cultures helped turn them into a part of national culture. However, he still greatly emphasized social and cultural class divisions, and although he demonstrated that “the rural area is good” because local folk had Buddhism and various wholesome traditions, he also stressed the importance of developing the rural area to become more civilized in tune with the changing world. Phraya Anumanrajathon accorded great importance to the role of the ruling class in choosing both new constructs from the outside world, as well as existing values in Thai heritage, to make “Thai culture” more civilized in a way that “the present always connects with the past.” He also stressed the importance of accepting the diversity of ethnics and cultures, and said that the ruling class must integrate them to create “individuality” (of Thai culture) in order to make “Thai nation” and “Thai culture” secure.

Political changes from the 1930s onwards have induced leading intellectuals such as **M.R. Kukrit Pramoj** and even Luang Wichitwathakan to return to the concepts of

“Thai nation” and “Thainess” that were created during the era of absolute monarchy, and then modify their emphasis and alter as much meaning as necessary to make these concepts more compatible with the changed context. Their work have resulted in greater influence of these age-old concepts, which became the source of “Thai people’s way of thinking about Thai society and culture” that remains mainstream ideology to the present day. Since collective knowledge about local cultures that Phraya Anumanrajathon proposed around the same time did not enhance social status of the rural folk, the school of thought that is based on the acceptance social and cultural class division can therefore remains a predominant force. Although intellectuals in the later periods such as **Sulaksa Sivaraksa** have refused several important characteristics of “Thainess” and considerably modified the meanings of “Thai nation” and “Thainess,” their concepts could not compete with the original ideas. As a result, mainstream thought on these concepts has consistently remained highly influential in the Thai society.